

Voor een mooie zin mag je best iets opofferen

Lourens Reedijk in gesprek met Frank van Kolfschooten

Lourens Reedijk (1925-1998) volgde een zeevaartopleiding en was werkzaam als stuurman en Rijksloods. Begin jaren zestig volgde hij een cursus Russisch aan de Volksuniversiteit in Rotterdam, waarna hij in 1975 afstudeerde in de Slavische taal- en letterkunde. Hij doceerde Russisch aan de Volksuniversiteiten in Rotterdam en Dordrecht en vertaalde vanaf 1978 voor de uitgevers Meulenhoff en L.J. Veen, o.m. werk van Viktor Astafjev en Andrej Platonov. Ook vertaalde hij Anna Karenina van Lev Tolstoj en Misdaad en straf van Fjodor Dostojevski. Zelf schreef hij De Rotterdamse razzia van 1944: Dagboek van een scholier. Na zijn pensionering was hij o.m. schipper van het Zeilend Zeeschip Eendracht en kapitein van het expeditievaartuig Plancius.

Frank van Kolfschooten (1959) is schrijver / journalist en al een jaar of twintig eindredacteur van het literaire voetbalmagazine Hard gras. Hij schrijft vooral over (medische) wetenschap, sport en geschiedenis en publiceerde o.m. in NRC Handelsblad, de Volkskrant, Vrij Nederland, Intermediair, Science, The Lancet, Nature en New Scientist. Ook schrijft hij voor medische vakbladen als De Psychiater en FarmaMagazine, en maakt hij het tijdschrift Endocrinologie. Hij geeft geregeld voordrachten over wetenschappelijke integriteit (fraude en plagiaat), gebaseerd op zijn geruchtmakende onderzoeksjournalistieke boeken en artikelen over dit onderwerp. Verder verzorgt hij historische (groeps)wandelingen door de Beethovenstraat in Amsterdam, waarnaar hij al dertig jaar historisch onderzoek doet. Boeken van zijn hand zijn onder meer: Valse vooruitgang. Bedrog in de Nederlandse wetenschap (1993), De koningin van Plan Zuid. Geschiedenissen uit de Beethovenstraat (1997), De Dordtse Magiër. De val van volksheld Karel Lotsy (2009, genomineerd voor de Nico Scheepmaker Beker 2010 en voor de M.J. Brusseprijs 2010), Ontspoorde Wetenschap. Over fraude, plagiaat en academische mores (2012), De Beethovenstraat. Een biografie (2022). Dit artikel verscheen in de bijlage Kunst van Het Parool van 20 juli 1991.

Het copyright op dit Vertaalverhaal berust bij de auteurs

Voor een mooie zin mag je best iets opofferen

Kapitein Lourens Reedijk is vorige maand vertrokken naar de wateren bij Spitsbergen. De komende vier maanden zal hij het expeditieschip de Plancius tussen de ijsschotsen door loodsen. Literair vertaler noemt hij zich nog steeds niet. Als hij zijn beroep moet invullen, schrijft hij 'zeeloods' op. Dat was Reedijk tot zijn pensioen elf jaar geleden. Hij is sindsdien blijven varen, maar heeft in die tijd ook een achttal vertalingen afgeleverd van Russische romans. De ene vertaling is nog meer geprezen dan de andere. Eén recensent schreef zelfs dat hij voor zijn recente vertaling van Tolstoj's *Anna Karenina* de Nijhoff-prijs verdiende, de hoogste erkenning die een vertaler in Nederland kan krijgen.

Reedijk heeft zich in elf jaar opgewerkt tot een veelgevraagd vertaler, maar hij houdt alle aanbiedingen voorlopig af omdat hij is teruggekeerd bij zijn oude liefde: de negentiende-eeuwse Russische klassieken. Deze romans heeft hij voor het eerst gelezen tijdens de Tweede Wereldoorlog, en ze maakten zo'n indruk dat hij naast zijn werk als loods Slavische talen is gaan studeren, eerst aan de Volksuniversiteit en later in Leiden bij Karel van het Reve.

Uitgeverij L.J. Veen was bij Reedijk dan ook aan het juiste adres met het verzoek om de kwaliteit van hun Russische vertalingen door te lopen. L.J. Veen heeft meer dan veertig Russische titels uitgegeven in de reeks Amstel-paperbacks. Vele daarvan hebben bijna twintig drukken gehaald, ook al lieten de vertalingen veel te wensen over, zoals Reedijk vaststelde.

Reedijk adviseerde L.J. Veen in ieder geval *Anna Karenina*, *Schuld en boete*, *De dode zielen*, *Vaders en zonen* en *De idioot* te laten hervertalen. De eerste twee heeft hij inmiddels voor eigen rekening genomen, en als hij in januari klaar is met *Schuld en boete*, wil hij met *Oorlog en vrede* van Tolstoj aan de gang. 'Dat vind ik een prachtig verhaal. Het is alleen 1200 bladzijden, dus daar doe ik zeker vier jaar over en dan ben ik zeventig. Daarna zou ik ook de *De idioot* nog wel willen vertalen.'

Reedijk is een liefhebber van wat hij 'mensenverhalen' noemt. Daarom houdt hij zo veel van Tolstoj en Dostojewski. 'Ik vind Toergenjew en Tolstoj mooier schrijven dan Dostojewski. Maar Dostojewski is zo spannend! Af en toe kan ik het gewoon niet uithouden; dan zit ik een uur vooruit te lezen in *Schuld en boete* en moet ik mezelf dwingen om weer zin voor zin te gaan vertalen. In de boeken van Dostojewski komen allemaal opgefokte figuren voor. Het zijn enorm emotionele mensen die inconsequent handelen. Tolstoj is daar trouwens ook een meester in. Zoals die man mensen kan beschrijven! Bij het vertalen van *Anna Karenina* voelde ik de elektriciteit soms door mijn lijf lopen.'

Lange zinnen

Het grootste probleem bij het vertalen van dit laatste boek vond Reedijk de lange zinnen van soms meer dan een halve bladzijde. Matige vertalers hebben de neiging zulke zinnen in kleine stukjes te hakken en ze bijzin voor bijzin te vertalen, zonder ook maar iets aan de oorspronkelijke volgorde te veranderen. ‘Zo moet je dat niet doen. Ik neem zo’n halve bladzij helemaal in mij op en wacht tot ik de geest krijg. Dat vereist een enorme concentratie, maar plotseling valt alles op zijn plaats en schrijf ik het in één keer op.’

Reedijk vindt dat een vertaler best iets van de betekenis mag opofferen voor een mooi lopende zin. Een vertaler moet volgens hem niet denken dat hij de schrijver van het boek is, maar hij moet wel de juiste spanning aan de taal geven. Er bestaat behalve een schrijfstijl ook een vertaalstijl. ‘Ik las *De wereld volgens Garp* van John Irving en zonder dat ik naar de naam van de vertaler had gekeken wist ik dat het dezelfde was als van *Honderd jaar eenzaamheid* van Márquez. Het zit hem in de *finishing touch*. Het geheim van vertalen is slijpen, slijpen en nog eens slijpen.’

Reedijk beschouwt zijn eerste boek nog steeds als zijn zwaarste klus. Dat was *De keizervis* van Viktor Astafjev, een roman over het leven in Noordwest-Siberië. De talloze natuurbeschrijvingen deden hem regelmatig ‘walgen’, omdat het zeeën van tijd kostte om er soepel lopend proza van te maken. Hij denkt ook met afschuw terug aan alle plantennamen die hij moest zien te achterhalen. Zijn woordenboeken vermeldde het gros ervan niet. Pas toen hij de hand wist te leggen op een Russische flora die van iedere Siberische plant ook de Latijnse naam gaf, kon hij de vertaling voltooiën.

Zeker van zijn zaak was hij echter allerm minst. Reedijk: ‘Mijn vrouw las het en een kennis las het, en ze zeiden allebei: “Wat is dat slecht, jongen. Het is geen goed Nederlands.” Ik was blij dat ik naar mijn huis op de Canarische Eilanden kon vertrekken, want dan hoefde ik die ellendige recensies niet te lezen in de krant.’ Tot zijn verbazing werd zijn vertaling de hemel in geprezen. Uitgeverij Meulenhoff heeft hem daarna nog vier andere boeken van Astafjev laten vertalen.

Om *De keizervis* te kunnen vertalen heeft Reedijk zijn eigen Siberische woordenboek samengesteld. Astafjev gebruikte veel Siberisch dialect en jargon uit de strafkampen, waarvan nergens een vertaling te vinden was. Hij stapte daarom na zijn werk in de Rotterdamse haven regelmatig aan boord van Russische schepen. De bemanning ontving hem hartelijk en onder het genot van een glas wodka legde hij hun de woorden voor.

‘Goddank hebben een hoop van die zeelui in het Noorden in die kampen gezeten, maar zelfs zij kenden niet alle woorden. Tot ik een keer een bootsman trof die visser was geweest op de Jenisej, een belangrijke rivier in het boek. Hij kende werkelijk alle uitdrukkingen. Vreemd genoeg barstte hij vaak in lachen uit bij het lezen van een zin. Ik las die dan ook, en ik begreep wat er stond, maar daar bleef het bij. Om een goede vertaling te kunnen maken moet je ook gevoel krijgen voor de humoristische nuances in een vreemde taal. Dat heb ik tegenwoordig meer dan toen ik *De keizervis* vertaalde. Ik was tenslotte een beginneling.’

Astafjev ligt nu alweer ver achter hem. Hij heeft de schrijver onlangs enige keren ontmoet, maar dat was een ontzuuchtering. ‘Ik dacht dat ik vlot met hem zou kunnen converseren omdat ik die vijf boeken heb vertaald, maar ik had moeite om hem te verstaan omdat hij zo binnensmonds praat.’ Behalve Astafjev heeft hij ook twee boeken van Andrej Platonov vertaald. Voor *Tsjevengoer. Roman van een stad* kreeg hij in 1989 de Aleida Schotprijs voor vertalingen uit een van de Slavische talen.

Grillen

Zelf ziet hij dit allerm minst als zijn grootste prestatie. ‘Van *Tsjevengoer* werd gezegd dat het vreselijk moeilijk was en eigenlijk onvertaalbaar, maar daar heb ik niks van gemerkt. Platonov is een grillige geest, maar je moet meegaan in zijn grillen. Veel vertalers willen uitleggen wat een schrijver bedoelt en schromen niet om er iets bij te verzinnen.’ Reedijk loopt naar zijn werktafel en leest met een onmiskenbaar Rotterdams accent iets voor uit een oude vertaling van *Schuld en boete* (zelf spreekt hij liever van *De misdaad en de straf*), de roman van Dostojewski die hij op het ogenblik vertaalt. ‘Hier bij voorbeeld: in het Russisch staat er gewoon “een wettelijk huwelijk” en deze vertaler maakt ervan “de legitieme dwangbuis van het huwelijk”. Je komt soms de gekste dingen tegen in vertalingen.’ Het is volgens Reedijk echter onjuist om neerbuigend te doen over de kwaliteit van de oude vertalingen. Vertalers als Else Bukovsky, Siegfried van Praag en Anna Kosloff, die vele Russische klassiekers in het Nederlands hebben vertaald, moesten het stellen zonder *personal computer*. ‘Een vertaler met een tekstverwerker is eigenlijk verplicht om heel mooie vertalingen af te leveren. Je kunt moeiteloos blijven veranderen, en je kunt woorden die je honderden bladzijden terug hebt gebruikt heel makkelijk opzoeken. Vroeger zat je eindeloos te bladeren zonder dat je een bepaalde uitdrukking kon terugvinden. En er waren ook niet zulke goede woordenboeken. De Russische “Van Dale” van nu is gewoon goud waard.’

Reedijk zou niet kunnen leven van zijn vertaalwerk. Over het vertalen van *Anna Karenina* heeft hij drie jaar gedaan, en L.J. Veen heeft hem daar 25.000 gulden voor betaald. Dat is nog minder dan een bijstandsuitkering, en dan heeft hij nog geluk dat zijn uitgever zijn honorarium baseerde op het aantal Nederlandse woorden. Literaire vertalers krijgen weliswaar 9,1 cent per woord betaald, maar sommige uitgevers kijken daarbij naar de omvang van het oorspronkelijke werk. ‘Uitgeverij Meulenhoff betaalde mij indertijd voor het aantal Russische woorden en dat ligt dertig procent lager dan het aantal Nederlandse woorden. Het Russisch kent namelijk geen lidwoorden en ook het werkwoord “zijn” ontbreekt.’

Door zijn reizen met de Plancius ligt Reedijks vertaaltempo in de zomermaanden tamelijk laag. In Nederland werkt hij overdag en ’s avonds, maar op de Plancius komt dat er meestal niet van. Het avonturiersbloed van Reedijk stroomt daarvoor te snel. Vorig jaar was de Plancius bijna als eerste Nederlandse schip rond

Noordoostland gevaren, een eiland ten noordoosten van Spitsbergen. Daar ligt normaal altijd ijs, maar die zomer niet. Reedijk wist het eilandje Storøya te bereiken, ten oosten van Noordoostland, en daarmee was zijn ronde bijna voltooid, toen de Plancius alsnog op dikke pakken ijs stuitte. ‘Ik heb bijna 24 uur op de brug gestaan op zoek naar een doorgang. Uiteindelijk moest ik erkennen dat je daar met zo’n oude loodsboot niet doorheen komt. Dat was een verdriet...’

Niet alle dagen aan boord van de Plancius verlopen zo hectisch. Het schip maakt passagiersreizen van veertien dagen. Reedijk haalt de passagiers op in Longyearbyen op Spitsbergen en vaart dan naar het noorden. Zeer populair zijn de wandelingen op het poolijs. Hij zet de kop van het schip op het ijs, gooit een ladder overboord en de passagiers hebben duizenden kilometer ijs voor zich liggen. Tijdens hun wandeling over het poolijs trekt hij zich een paar uur terug in zijn hut. Daarin staat een bureautje met daarop een met spijkers en touw verankerde *portable* computer en zijn Russische woordenboeken. Ook als het schip op volle zee is, schieten er meestal wel een paar uur over om te werken. Het schip moet alleen niet te veel gaan stampen, want dan kan hij niet meer foutloos typen.

De combinatie varen / vertalen wordt Reedijk wel eens te veel. In de tijd dat hij met *Anna Karenina* bezig was is hij ook nog naar Kaapstad gezeild en van de Bermuda Eilanden naar Nederland. Ertussendoor moest hij bovendien twee andere vertaalopdrachten uitvoeren. Bij één boek ging het mis. ‘Haastwerk,’ schreef *NRC Handelsblad* over *De droevige detective* van Astafjev. ‘Dat wil ik niet meer meemaken, en daarom denk ik er nu over te stoppen met de Plancius.’ Maar zo makkelijk is de zeeman in Reedijk niet tot bedaren te brengen, want hij voegt er meteen twijfelend aan toe: ‘Hoewel ze me laatst vroegen of ik met een schip met duikers wilde gaan zoeken naar oude scheepswrakken bij de Canarische Eilanden. Dat lijkt me eigenlijk wel héél avontuurlijk.’

(PS. Na verschijning van dit verhaal maakte Frank van Kolfschooten nog een bootreis van Alicante naar Rotterdam, met Lourens Reedijk aan het roer van de ‘Pollux’.)